

**MARIA K. ΚΟΥΜΑΡΙΑΝΟΥ, ΚΥΠΡΟΣ. ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ
ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ (ελεύθερες περιοχές - κατεχόμενα -
μαρωνιτοχώρια) 2002-2010, Εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 2020, σελ. 358.**

Μαρία Γ. Κοκολάκη

Το 2020 κυκλοφόρησε από τις εκδόσεις Ηρόδοτος το βιβλίο της Μαρίας Κουμαριανού με τίτλο «ΚΥΠΡΟΣ. Εθνογραφικό Ημερολόγιο και άλλες σημειώσεις (Ελεύθερες περιοχές - Κατεχόμενα - Μαρωνιτοχώρια) 2002-2010» που αποτελεί μια ημερολογιακή καταγραφή των συμβάντων της εθνογραφικής επιτόπιας έρευνας την οποία η συγγραφέας διηγήρησε στην Κύπρο σε χρονικό διάστημα εννέα χρόνων.

Το Εθνογραφικό Ημερολόγιο αποτελείται από την εισαγωγή και εννέα κεφάλαια τα οποία αρθρώνονται και επιγράφονται χρονικά, ανά έτος, ξεκινώντας από το 2002 και καταλήγοντας στο 2010. Τα οκτώ πρώτα κεφάλαια-έτη 2002-2009, είναι σύντομα και περιέχουν τις σημειώσεις τις οποίες η συγγραφέας κρατούσε ενδεικτικά κατά τη διάρκεια των ταξιδιών της στην Κύπρο. Το τελευταίο κεφάλαιο, που καταλαμβάνει και τη μεγαλύτερη έκταση, αποτελώντας ουσιαστικά το σώμα του βιβλίου, αναφέρεται στο έτος 2010 και περιλαμβάνει μια διεξοδική καταγραφή των συμβάντων της έρευνας, εμπρικλείει δε τα διαδραματιζόμενα σε Αθήνα και Κύπρο την περίοδο εκείνη. Τη συγκεκριμένη χρονιά η συγγραφέας κρατούσε λεπτομερές ημερολόγιο, γιατί, όπως αναφέρει, «η κάθε μετακίνηση είχε πολύ συγκεκριμένο σκοπό και διάρκεια».

Το βιβλίο περιέχει πλούσιο φωτογραφικό υλικό –τόπων, τοπίων, κτιρίων, προσώπων και στιγμιότυπων από το πεδίο– που εμπλουτίζει και συμπληρώνει τα γραφόμενα. Όπως επισημαίνεται από τη συγγραφέα, πολλά από τα εικονιζόμενα άτομα δεν είναι πλέον στη ζωή, όμως «η μνήμη τους παραμένει ζωντανή» και «η εικόνα τους έχει αποτυπωθεί στο φωτογραφικό υλικό που παρουσιάζεται». Παράλληλα, μας δίνεται η δυνατότητα να ακολουθήσουμε τη διαδρομή της ως εθνογράφου, καθώς προσεγγίζει και εξοικειώνεται με το πεδίο της έρευνας. Παρακολουθούμε την ίδια την πορεία της έρευνας και την εστίαση του ενδιαφέροντος στη μαρωνίτικη κοινότητα της Κύπρου, θρησκευτικής και γλωσσικής ομάδας με μακραίωνη παρουσία στη μεγαλόνησο.

Η ημερολογιακή μεταγραφή των εμπειριών του πεδίου είναι απαιτητική και δύσκολη, καθώς, όπως παρατηρεί ο Bruner (1986β: 147-148): «Κάθε εθνογράφος γνωρίζει με οδυνηρό τρόπο την ασυμφωνία μεταξύ του πλούτου της βιωμένης εμπειρίας του πεδίου και την ανεπάρκεια της γλώσσας που χρησιμοποιείται για να τη χαρακτηρίσει. Υπάρχει αναγκαστικά μια δραματική μείωση, συμπύκνωση και κατακερματισμός των δεδομένων».

Ωστόσο, πέρα από την προφανή λειτουργία του εθνογραφικού ημερολογίου ως εργαλείου για την εθνογραφική έρευνα που χρησιμοποιείται κυρίως ως συμπλήρωμα στις σημειώσεις από το πεδίο (βλ. Ellen, 1984· Sanjek 1990α, 1990β), στο παρόν πόνημα αναδεικνύονται οι πολλαπλές εκφάνσεις του ως υβριδικού είδους που χαρακτηρίζεται από ελαστικότητα και ποικιλομορφία (βλ. Cottam 2001· Paperno 2004· Αλεξιάκης 2021): ως είδος γραφής και καταγραφής, ως τέχνη του λόγου και ως τεχνική αποτύπωσης και εσωτερικεύσης κατά την έρευνα, ως αφηγηματικό αλλά και εθνογραφικό κείμενο. Κατά τον Bruner (1991: 4) οργανώνουμε την εμπειρία και τη μνήμη μας μέσω της αφήγησης καθώς «η ζωή όπως βιώνεται δεν μπορεί να διαχωριστεί από τη ζωή όπως λέγεται» (Bruner, 2004: 708): επομένως παράλληλα μπορούμε να μιλήσουμε για την αξία της αφήγησης ως τόπου πρόσληψης, εκλογίκευσης, και αναπαράστασης του κόσμου και της εμπειρίας αλλά και τη συμβολή της στην οργάνωση της μνήμης (βλ. Αλεξιάκης, 2021).

Ξεφυλλίζοντας το εθνογραφικό ημερολόγιο της Μαρίας Κουμαριανού, ανακαλύπτουμε τη διαδρομή της σκέψης, τις προσδοκίες και τις δυσκολίες της ερευνήτριας, αλλά και τις εμπειρίες μιας πολυτοπικής εθνογραφίας (βλ. Marcus, 1995) η οποία ακολουθεί τα ίχνη ανθρώπων, σχέσεων, προσφυγικών διαδρομών στον χώρο και τον χρόνο και εξερευνά τόπους μνήμης. Παράλληλα, εξοικειωνόμαστε με τα ερευνώμενα υποκείμενα, τις ιστορίες, τις μνήμες, τους φόβους, τις λύπες και τις χαρές τους, υπό το πρίσμα πάντα του εθνογραφικού χωροχρόνου, ο οποίος κάποτε απλώνεται και κάποτε συρρικνώνεται.

Αν και η αφήγηση εδώ αναγκαστικά κινείται γραμμικά λόγω της δομής του ημερολογιακού χρόνου που συμπίπτει με τον φυσικό χρόνο, παρά ταύτα περιέχει πολλαπλές εγκιβωτισμένες αφηγήσεις και προσωπικές ιστορίες πολλών υποκειμένων, οι οποίες μας μεταφέρουν σε άλλους χωροχρόνους, λειτουργώντας ταυτόχρονα στο πλαίσιο του εθνογραφικού παρόντος. Παράλληλα, αναδεικνύεται η μακροχρόνια επαφή με τον μελετούμενο πληθυσμό, η οποία χαρίζει μια διεισδυτική ματιά και προσέγγιση.

Η αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο, χαρακτηριστικό της ημερολογιακής γραφής, λειτουργεί αρχικά ως μια «συνομιλία» με τον εαυτό και μάλιστα καθώς ο «εαυτός» συναντάται και επικοινωνεί με τον «άλλο». Επιπλέον, τα ημερολόγια έχουν αναμφίβολα προσωπικό ύφος και αυτοβιογραφικό, βιωματικό χαρακτήρα, ακόμη και όταν, όπως αυτό, υπηρετούν ένα συγκεκριμένο στόχο μέσα στην εθνογραφική έρευνα. Όπως αναφέρει η ίδια η συγγραφέας στην Εισαγωγή της, «το εθνογραφικό ημερολόγιο [...] αποτελεί την καταγραφή της εμπειρίας από τη στιγμή της πρώτης επαφής με τους ανθρώπους και το χώρο που θέλουμε να παρατηρήσουμε και να μελετήσουμε. Σε αυτό καταγράφουμε σε γενικές γραμμές τον τρόπο που πλησιάζουμε τους ανθρώπους, τις πληροφορίες που αναζητούμε, τις δραστηριότητες στις οποίες συμμετέχουμε, την πορεία της έρευνας και κυρίως τις αντιδράσεις και τις αλληλεπιδράσεις που υφίστανται ανάμεσα στον ερευνητή-εθνολόγο και τους άλλους. Με λίγα λόγια πρόκειται για μια πρωτογενή πηγή πληροφόρησης σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο, μέσα από την οπτική του ερευνητή-εθνολόγου [...]».

Στο συγκεκριμένο ημερολόγιο σημαντικό ρόλο διαδραματίζει το πρίσμα μέσα από το οποίο η εθνολόγος προσεγγίζει την αντικειμενική πραγματικότητα. Η ματιά της γίνεται πολλές φορές υποκειμενική, καθώς το ζητούμενο είναι η κατανόηση του ανθρώπινου γίνεσθαι μέσα από το βίωμα και την απευθείας επαφή με τον χώρο και τους ανθρώπους. Υπό το παραπάνω πρίσμα, έχει δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στον τρόπο καταγραφής και αφήγησης. Όπως διαπιστώνει ο αναγνώστης, στο συγκεκριμένο ημερολόγιο επιλέγεται ένας τρόπος γραφής που ξεφεύγει από τη στεγνή καταγραφή σημειώσεων. Το κείμενο εμπλουτίζεται με προσωπικές αναφορές, κρίσεις και συναισθήματα. Αυτός φαίνεται ότι ήταν και ο αρχικός τρόπος γραφής: μια προσωπική και άμεση αφήγηση των συμβάντων.

Μέσα από την αφήγηση αυτή διακρίνεται ο ενθουσιασμός της συγγραφέως με τον οποίο βλέπει και αντιμετωπίζει τις καταστάσεις και τη θετική στάση που έχει ως προς τους ανθρώπους. Σε συνδυασμό, μάλιστα, με ένα ιδιαίτερο προσωπικό ύφος, η ανάγνωση γίνεται πιο ευχάριστη. Αυτό όμως δεν σημαίνει πως η αντικειμενικότητα της κρίσης της υποχωρεί προς όφελος μιας πιο συναισθηματικής προσέγγισης. Πιθανώς, κάποια σημεία που εκφράζουν υποκειμενισμό θα μπορούσαν να έχουν αφαιρεθεί, όμως αυτά θεωρώ πως είναι δομικά στοιχεία της εθνογραφικής ματιάς και γραφής, που αντιμετωπίζονται με αναστοχαστική διάθεση.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

- Αλεξάκης, Ε. Π. (2021). Τα εθνογραφικά ημερολόγια ως αφήγηση. Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, 35-36, 311-330.
- Bruner, E.M. (1986α). Experience and Its Expressions. Στο V. W. Turner and E.M. Bruner (επιμ.) *The Anthropology of Experience*. Urbana: University of Illinois Press, σσ. 3-30.

- Bruner, E.M. (1986β). Ethnography as Narrative. Στο V. W. Turner και E.M. Bruner (επιμ.) *The Anthropology of Experience*. Urbana: University of Illinois Press, σσ. 139-155.
- Bruner, J. (1991). The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry* 18, 1-22.
- Bruner, J. (2004). Life as Narrative. *Social Research*, 71(3), 691-710.
- Cottam, R. (2001). Diaries and Journals: General Survey. Στο M. Jolly (επιμ.) *Encyclopedia of Life Writing: Autobiographical and Biographical Forms*, Vol. 1. Λονδίνο: Routledge, σσ. 267-268.
- Ellen, R. (1984). Ethnographic Research: A Guide to General Conduct. Σαν Νιέγκο: Academic Press.
- Marcus, G.E. (1995). Ethnography in/of the world system: The emergence of multi-sited ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24, 95-117.
- Paperno, I. (2004). What Can Be Done with Diaries. *Russian Review* 63(4), 561-573.
- Sanjeck, R. (1990α). A vocabulary for Fieldnotes. Στο R. Sanjeck (επιμ.) *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*. Ithaca: Cornell University Press, σσ. 92-137.
- Sanjeck, R. (1990β). The Secret Life of Fieldnotes. Στο R. Sanjeck (επιμ.) *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*. Ithaca: Cornell University Press, σσ. 187-270.

Σύντομο Βιογραφικό

Η **Μαρία Γ. Κοκολάκη** γεννήθηκε στην Αθήνα. Είναι πτυχιούχος του Τμήματος Φιλολογίας (Κατεύθυνση Μεσαιωνικής και Νεοελληνικής Φιλολογίας) της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές της σπουδές στην Κοινωνική Ανθρωπολογία στο Πανεπιστήμιο του Κεντ (H.B.), όπου εκπόνησε και τη διδακτορική της διατριβή στην Ανθρωπολογία. Έχει, επίσης, παρακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές στη Λαογραφία. Μετά την ολοκλήρωση του διδακτορικού της, ορίστηκε Honorary Research Associate στη Σχολή Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου του Κεντ (2011-2014). Από το 2014 είναι εξωτερική συνεργάτιδα του Κέντρου Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Υπολογιστών (CSAC) των ερευνητικών κέντρων «HRAF Advanced Research Centres (EU)». Έχει διδάξει ως αναπληρώτρια και μόνιμη εκπαιδευτικός σε σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Υπηρέτησε με απόσπασση στο Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής από το 2011 ως το 2017. Από το 2020 είναι ΕΔΙΠ στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΕΚΠΑ. Είναι συγγραφέας του βιβλίου *Εξοφάινοντας την Παράδοση. Η παραδοσιακή υφαντική ως ποιητική των γυναικών στο Επάνω Μεραμπέλλο*.

MARIA KOUΜΑΡΙΑΝΟΥ, CYPRUS. ETHNOGRAPHIC DIARY AND OTHER NOTES (Free Areas - Occupied - Maronite Villages) 2002-2010, Herodotos Ed., Athens 2020, pp. 358.

Maria G. Kokolaki

In 2020, Maria Koumariou's book entitled "CYPRUS. Ethnographic Diary and other notes (Free Areas - Occupied - Maronite Villages) 2002-2010" was published. It is a calendrical record of the events of the ethnographic field research that the author conducted in Cyprus over a period of nine years.

The Ethnographic Diary consists of an introduction and nine chapters which are articulated and captioned chronologically, per year, starting in 2002 and ending in 2010. The first eight chapters-years (2002-2009) are short and contain notes that the author kept occasionally during her trips to Cyprus. The last chapter, which is the largest, being essentially the body of the book, refers to the year 2010 and includes a detailed record of the research incidents as well as the events taking place in Athens and Cyprus at that time. The author kept a detailed diary that specific year, because, as she states, “each travel had a very specific purpose and duration.”

The book contains rich photographic material –places, landscapes, buildings, people and snapshots from the field– which enriches and complements the written text. As the author points out, many of the people in the photographs are no longer alive, however “their memory remains alive” and “their image has been captured in the photographic material presented.” At the same time, we are given the opportunity to follow her path as an ethnographer, as she approaches and familiarises with the research field. We follow the very course of the research and the focus of interest in the Maronite community of Cyprus, a religious and linguistic group with a long presence on the island.

Diary transcribing field experiences is demanding and difficult, as Bruner observes (1986b: 147-148): “Every ethnographer is painfully aware of the discrepancy between the richness of the lived field experience and the paucity of the language used to characterize it. There is necessarily a dramatic reduction, condensation, and fragmentation of data.” However, apart from the obvious function of the ethnographic diary as a tool for ethnographic research used mainly as a supplement to fieldnotes (Ellen, 1984· Sanjek 1990a, 1990b), its multiple manifestations as a hybrid genre characterised by flexibility and diversity (Cottam 2001· Paperno 2004· Alexakis 2021) is highlighted in this book: as a type of writing and recording, as art of speech and as a technique of recording and internalization in research, as a narrative and ethnographic text. According to Bruner (1991: 4) we organise our experience and memory through narration since “life as led is inseparable from a life as told” (Bruner, 2004: 708): therefore, we can talk about the value of narrative as a way of reception, rationalization, and representation of the world and experience but also about its contribution to the organization of memory (Alexakis, 2021).

Browsing through Koumarianou’s ethnographic diary, we discover the thought route, the expectations and difficulties of the researcher, but also the experiences of a multi-sited ethnography (cf. Marcus, 1995) which follows the traces of people, relationships, refugee-paths in space and time and explores mnemonic locations. At the same time, we get acquainted with the researched subjects, their stories, memories, fears, sorrows and joys, always in the light of the ethnographic space-time at times expanding or shrinking.

Although here the narration necessarily moves linearly due to the structure of calendric time that coincides with physical time, it nevertheless contains multiple encapsulated narratives and personal stories of many subjects, which, although transporting us to other space-times, operate within the

ethnographic present. At the same time, the long-term contact with the studied population is highlighted, which offers a penetrating look and approach (see Gefou Madianou 1999).

First-person narration, a feature of diary writing, initially functions as a “conversation” with the self, especially as the “self” meets and communicates with the “other.” In addition, diaries undoubtedly have a personal style and an autobiographical, experiential character, even when, as the one we examine, they serve a specific purpose within ethnographic research. As the author states in her Introduction “the ethnographic diary is the recording of experience from the moment of the first contact with people and the place we want to observe and study. In general terms, we record in it the way we approach people, the information we seek, the activities in which we participate, the course of the research and especially the reactions and interactions that exist between the researcher-ethnologist and others. In short, it is a primary source of information in a specific place and time, through the perspective of the researcher-ethnologist.”

The prism through which the ethnologist approaches objective reality plays an important role in this diary. Her gaze often becomes subjective, as what is required is the understanding of the human “becoming” through experience and direct contact with places and people. In the above light, special attention has been paid to the way of recording and narration. As the reader observes, in this diary it is chosen a writing style that goes beyond a mere recording of notes. The text is enriched with personal references, judgments and feelings. This seems to have been the original way of writing: a personal and direct narration of events.

Through this narrative, we can discern the author's enthusiasm for dealing with situations and her positive attitude towards people. In fact, in combination with a particular personal style, reading becomes more enjoyable. This does not mean, however, that the objectivity of her judgment declines in favour of a more emotional approach. Some points that express subjectivity could have been removed, but I consider those to be structural elements of the ethnographic look and writing, which are treated by her with a reflective mood.

REFERENCES

- Alexakis, E. P. (2021). The ethnographic diaries as narrative. *Annual of the Hellenic Folklore Centre*, 35-36, 311-330. [In Greek].
- Bruner, E.M. (1986a). Experience and Its Expressions. In V. W. Turner and E.M. Bruner (eds) *The Anthropology of Experience*. Urbana: University of Illinois Press, pp. 3-30.
- Bruner, E.M. (1986b). Ethnography as Narrative. In V. W. Turner and E.M. Bruner (eds) *The Anthropology of Experience*. Urbana: University of Illinois Press, pp. 139-155.
- Bruner, J. (1991). The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry*, 18, 1-22.
- Bruner, J. (2004). Life as Narrative. *Social Research*, 71(3), 691-710.
- Cottam, R. (2001). Diaries and Journals: General Survey. In M. Jolly (ed) *Encyclopedia of Life Writing: Autobiographical and Biographical Forms*, Vol 1. London: Routledge, pp. 267-268.
- Ellen, R. (1984). *Ethnographic Research: A Guide to General Conduct*. San Diego: Academic Press.
- Marcus, G.E. (1995). Ethnography in/of the world system: The emergence of multi-sited ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 24, 95-117.

- Paperno, I. (2004). What Can Be Done with Diaries? *Russian Review*, 63(4), 561-573.
- Sanjeck, R. (1990a). A vocabulary for Fieldnotes. In R. Sanjeck (ed.), *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*. Ithaca: Cornell University Press, pp. 92-137.
- Sanjeck, R. (1990b). The Secret Life of Fieldnotes. In R. Sanjeck (ed.), *Fieldnotes. The Makings of Anthropology*. Ithaca: Cornell University Press, pp. 187-270.

Short CV

Maria G. Kokolaki was born in Athens. She holds a B.A. in Philology with specialisation in Medieval and Modern Greek Literature from the Philosophical School of Athens, an M.A. in Social Anthropology and a PhD in Anthropology from the University of Kent at Canterbury. She also attended the postgraduate specialisation programme in Greek Folklore at the Philosophical School of the Athens University. She was an Honorary Research Associate (2011-2014) at the School of Anthropology and Conservation of the University of Kent. She is since 2014 affiliated as external research associate with the Centre of Social Anthropology and Computing (CSAC) of HRAF Advanced Research Centres (EU). Since 2020 she has been working as Laboratory Teaching Staff in the Faculty of Primary Education of the Athens University. She has worked as an educator in secondary schools. She has worked for seven years at the Insitute of Educational Policy (2011-2017). She is the writer of the book *Weaving tradition. Traditional weaving as female poetics in Upper Merambello Crete*.